

Tebliğlerden Bir Demet

Risale-i Nur'da

ADALET

Prof. Dr. Colin Turner

Prof. Dr. Bilal Kuşpınar

Prof. Dr. Lenoid Sykiainen

Prof. Dr. Abdelaziz Berghout

Prof. Dr. Muhammed er-Rûkî

Dr. Najm -Aldeen Kerim Zengi

Dr. Necip Ali Abdullah es-Sûdî

İSTANBUL İLİM VE KÜLTÜR VAKFI

Hazırlayan
İstanbul İlim ve Kùltür Vakfı

Kapak Tasarımı
Kuars Ajans

Mizanpaj
Mega Basım

Baskı ve Cilt
Mega Basım
Çobançeşme Mah. Kalender Sk.
No: 9 Yenibosna / İstanbul
Tel: + 90 212 551 11 19

Said Nursi'de Terimlerin Delâleti 'Adalet Terimi Örneği'

Dr. Necib Ali Abdullah es-Sudi,
T'az Üniversitesi, Yemen

Terimler, ele alınan konunun doğru anlaşılmasında anahtar rol üstlendiklerinden, onlar hakkında konuşmak son derece ehemmiyetli bir konudur. Bir yerde onlar, kendileri olmaksızın araştırmaların yapılamayacağı, metinlerin anlaşılamayacağı temel araçlar mesabesinde dir.

İşte adalet terimi de, muhtevasında, kimi zaman birbiriyle ahenkli görünen, ancak çoğu zaman birbiriyle iltibas halindeki birçok kavram barındıran önemli terimlerden biridir. Bu durum, adalet kavramının irca edileceği noktaların farklı oluşunun yanı sıra, adalet teriminin kavramsal orijininin henüz tam olarak tespit edilememiş olmasından da kaynaklanmaktadır.

Bu makale, önde gelen müslüman düşünürlerden Bediüzzaman Said Nursî'nin adalet kavramına yaklaşımını inceleyecektir. Bunu yaparken, Nursi'in kaleme aldığı eserler ciddiyle irdelenecek ve terimin ifade ettiği kavramsal boyut dikkatle tahkik edilecektir. İnşallah bu sayede, adalet terimiyle kast edilen anlamsal boyutlar net ve berrak bir şekilde ortaya konabilecektir.

Muhtemelen, burada ortaya koyacağımız anlatımın niteliği, ancak kavramın delâleti üzerinde durmakla mümkün olur. Bu da, konunun hususiyetlerini, o konudaki düşünme ve o düşünceyi ifadelendirme biçimini bilmeye bağlıdır. Zira, bir kelimenin terim düzeyine ulaşmış olmasının anlamı, kendisine

taalluk eden hususiyetlerin bilinip sınırlandırılması demektir. Ancak bu şekilde bir sözcük -onu diğerlerinden ayıran- bir terim olarak bilinip sınırları tayin edilebilir. Bunun da anlamı şudur: bir terimi ele alıp incelemek, sözcüğün metin içerisindeki alakalarını izah etmek demektir. Tıpkı kelime ve kavramların birbirleriyle ve lügavi kullanıma bağlı olarak siyakla alakasının, ayrıca sözü edilen terimin diğer terimlerle olan alakalarının okunması gibi.

Bütün bu anlatılanlardan sonra, bu çalışma, sırayla şu üç şeyi net bir şekilde ortaya koyma çabasıdadır:

- a. Said Nursi'ye göre adalet kavramının lügavi delaleti;
- b. Eski kelimelerine (kudemaya) göre adalet kavramının anlamsal boyutu; ve nihayet;
- c. Yine Nursi açısından, şu altı safhada kendisini gösteren adalet kavramı:
 1. Adalet kavramının yönleri/görüntüleri.
 2. Said Nursi'ye göre adaletin çeşitleri.
 3. Adalet kavramının, beraberinde kullanıldığı tabirler ve adaletin sıfatları.
 4. Said Nursi perspektifinden adaletin kısımları.
 5. Said Nursi'ye göre iki türlü adalet ya da adaletin iki veçhesi.
 6. Adalet kavramının diğer kavramlarla olan ilişkisi.

Ve nihayet çalışmamız, incelemenin en önemli sonuçlarının yeniden kısaca toparlanmasıyla noktalanacaktır.

Adalet kavramının tanımı:

Terimin, Said Nursi açısından kavramsal yönünü irdelemeden önce, evvela bunun, dil bilginleri ve terminoloji sahasında uzman kişilerce yapılmış olan tanımlarına bir göz atmamız gerekir.

Birinci olarak adalet sözcüğünün lügavi anlamı:

İbn Manzûr'un *Lisânu'l-arab*'ında şu tanım yer almaktadır: "Adalet, sözlükte zulmün karşıtı olarak yer almaktadır. İnsanın içinde dosdoğru olan şey *müstakim* sıfatını almaktadır. Nitekim Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden biri de **el-ADL**'dir ki, bunun da anlamı *hevâ ve arzunun kendini yanlış istikamete meylettirmediği* ve dolayısıyla *verdiği hükümde haksızlık yapmayan* demektir. Esasen bu sözcük yapı itibariyle bir mastardır, ancak o mastarın ifade ettiği anlam, onu ikame eden kişinin yerine kullanılır olmuş, hatta bu şekliyle belagat açısından daha belîğ bir kullanıma sahip olmuştur. Adalet de mastar ile vasıflandırılmıştır, bunun da anlamı adaletli veya adalet sahibi demektir."¹

Kavrama verilen bir başka anlamsa şöyledir: Adalet, ifrat ve tefrit arasında orta bir yoldur. Adalet, bir iyiliğe karşı mükafat ve kötülüğe karşı ceza vermek suretiyle karşılık vermede eşitlik sağlamadır. *العَدَالَةُ* ve *المُعَدَلَةُ* kavramları, zımnında eşitliği de barındırır ve birbirinin yerine kullanılabilen sözcüklerdir.² *el-Misbahu'l-münir*'de yer alan tanımsa şöyledir: Adalet, mutlaka riayet edilmesi gereken bir niteliktir ki, şayet insan bunu göz ardı edecek olursa genellikle insani vasıflarından da sıyrılır³. Son olarak, **adl**, adalet anlamında bir mastardır ki, o da orta yolu seçmek ve hak üzere sebat etmek anlamındadır.⁴ Bütün bu tariflerden anlaşılıyor ki, adalet, istikametli olmak, itidali ve orta yolu ihtiyar etmek, eşitlik konusunda da hassas olmak demektir.

¹ *Lisânu'l-Arab*, c.V, s.1760-1.

² *El-Kâmusu'l-muhit*, c.IV, s.13.

³ *El-Misbâhu'l-munir*, c.II, s.397.

⁴ *Muhtâru's-sihâh*, 415-416.

İkinci olarak: adalet sözcüğünün terim anlamı:

Adalet sözcüğünün terim anlamını verirken, ulema, muhadisler ve usul bilginleri farklı farklı tabir ve ibareler kullanmışlardır. Söz gelimi, Hatib el-Bağdadi'ye göre: Adaleti gözeten kimse; üzerine terettüp eden farzları ve kendisinden beklenenleri yerine getiren, yasaklanan şeylerden kendisini sakınan, kötülüklerden uzak duran, eylem ve söylemlerinde hakkı ve murad-ı ilahiyi arayan; insan onurunu dinin saygınlığını lekeleyen şeylerden mesafeli duran kimsedir. Kim bu niteliklerle bezenmişse o kimse dininde âdil olmuştur ve konuştuklarında da sıdk ile maruftur. Adil bir kimse için, sadece, failinin fâsık olarak adlandırıldığı büyük günahları işlemekten geri durması yeterli değildir. Aksine bu kimsenin, diğer insanların **büyük günah değildir** dediği şeylerden de fersah fersah uzaklaşmış olması gerekir.⁵

Gazali'nin adalet tanımı şöyledir: Adalet; istikametli bir yaşam ve dini hayattan ibarettir. Bunun da manası şudur: adalet, kişiyi takvalı olmaya ve insanca yaşamaya sevk eden, kalpte kökleşmiş bir haldir. Öyle ki bu adaletle kişi, sıdkı ve doğruluğu sayesinde insanların itimadını kazanır, ancak yalandan, yalanın sonuçlarından korktuğu için değil bizzat Allah'tan korktuğu için sakınır. Elbette adalet vasfını haiz kişinin bütün günahlardan beri, ismet sıfatıyla muttasıf olması da düşünülemez. Bunun yanında, büyük günahlardan uzak durması, ayrıca soğan çalmak veya hububat tartarken tartıda hile yapmak gibi küçük günahlardan sakınması dahi yeterli değildir. Aksine, dünyevi maksatlarla kendisini yalan söylemeye cesaret ettirecek ölçüde dininde bir zaafiyete ve bozulmaya yol açacak olan herşeyden uzaklaşması gerekir. Hatta adalet için, yürür-

⁵ *El-Kifâye*, s.103.

ken birşeyler yemek, sokakta işemek, düşük insanlarla sohbet etmek ve fazla şaka yapmak gibi mübah sayılan birtakım davranışların dahi işlenmemesi şart koşulmuştur⁶

İbn el-Hacib ise adaleti şöyle tarif etmiştir: Adalet; takvaya sıkı sıkıya bağlı kalmak anlamında dindar nitelikli bir yaşamı sürdürme, içerisinde bidate yer olmayacak biçimde insaniyetini yaşamadır. Bu da, büyük günahlardan kaçınmak, küçük günahların yanı sıra, oyun oynama, hamam sefası yapma, düşük ahlaklı kimselerle oturup kalkma, -zaruret olmadığı halde ve onuruna yakışmayacak şekilde- seviyesiz mesleklerle iştiğal etme gibi hususlarda ısrarcı olmamakla gerçekleşir.⁷

İbn-i Hacer'in adalet tanımı şöyledir: Adil vasfını haiz kimse, kendisinde takvayı ve insani meziyetleri capcanlı tutan bir melekeye sahip kimse demektir. Takva ile kast edilen, şirk, fiske ve bidat gibi kötü amellerden olabildiğince uzak durmadır.⁸

Süyuti'nin adalet tanımı ise şöyledir: Dostlarımızın tarif ettiği üzere, adalet bir melekedir ki; insanı, büyük günah işlemekten veya bayağılık alameti sayılabilecek küçük bir günahı irtikap etmekten; ya da mübah bile olsa, kişinin insanlığına ve erdemliliğine hanel getirecek türden bir eylemde bulunmasına mani olur. Bu, çerçevesi itibariyle kapsamlı ve detayı düşünülmüş bir tanımlamadır. Kaba hatlarıyla yapılacak ve nispeten zayıf bir tarif ise şöyledir: Adalet, büyük günahları işlememek, küçük günahlar konusunda da ısrarcı olmamaktır. Bu tanım biraz cılız kalmaktadır. Zira kişide, onu, nefsinin arzuları istikametinde koşturmaktan vazgeçirecek bir meleke

⁶ *El-Mustasfâ*, c.I, s.103.

⁷ *Muhtasarı munteha'l-usûl maa şerhi'l-kâdi Adudillâh ve'd-dîn*, c.II, s.63.

⁸ *Nuzhetü'n-nazar, şerhu nuhbeti'l-fikr*, s.29; bkz. *Şerhu tenkihi'l-fusûl fi'htisâri'l-mahsûl fi'l-usûl li'l-Karafi*, s. 361.

ve kuvvet hasıl olmaksızın sadece sakınmak veya uzak durmak, adalet kavramının derin anlamını yansıtmada yeterli olmaz. Zira, en parlak sözcüklerle ifade edilmiş de olsa, **büyük günahlar** tabiri, adeta büyük günahlardan biri işlendiğinde sanki fazla zarar vermezmiş gibi bir izlenim veriyor ki, bu kesinlikle doğru değildir. Küçük günahlar konusunda ısrar da, keza, **büyük günahlar** cümlesinden sayılmaktadır, halbuki bu tarifin kapsam ve etkisi bakımından bahsi az önce geçti⁹.

Bütün buraya kadar aktardıklarımız, ilim ehlinin adalet kavramı ekseninde yaptığı tanımların birer özetidir. Her ne kadar bu tanımlarda ibare ve lafız bazında farklılıklar varsa da, hepsinin işaret ettiği genel çerçeve aynıdır: Adalet nefisteki bir melekedir ki, kişiyi takvalı olmaya ve insanca davranmaya sevk eder. Emredilenlerin yerine getirilip, yasaklananların terk edilmesiyle, ayrıca fıtrata ve insaniyete leke sürecek şeylerden uzaklaşılmasıyla tezahür ve tecelli eder. Yine, İslam'la, reşit ve akil olmakla, fiske ve fücordan uzak durmakla kendini gösterir.

Said Nursi'de Adalet kavramı:

Adalet kavramının lügat ve terim anlamlarına değindikten sonra, şimdi de, Said Nursi'nin bu kavrama yaklaşımına bakmamız gerekir. Said Nursi'nin fikir dünyasında adalet kavramının yeri üzerine açıklamalar yapabilmemiz için, herşeyden önce, onun tarafından bize bırakılan ve Risâle-i Nur'da tezahür eden o büyük miras üzerinde bir parça durmamız gerekecektir. Bunu yaparken, metni sorgulamamız, dikkat ve sabır dolu bir gözlemlerle tahkik etmemiz gerekmektedir. Ancak bu

⁹ *El-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.384-385

şekilde, elde etmeyi arzuladığımız şeylere ve sonuçlara ulaşabiliriz.

Esasen böyle bir işe kalkışmak, büyük ve zorlu bir yolculuğa hazırlanmak gibidir. Zira insan, çiçekleri ve olgun meyveleri toplayabilmek için tekrar be tekrar göz gezdirmek; asıl kaynağı Kuran-ı Kerim olan ve bitmek tükenmek bilmeyen o pınarın bereketli feyzinden istifade etmek durumundadır. Sonsuz feyiz ve bereket kaynağı olan Kuran pınarının suyunun çekilmesi ne mümkün!

Birinci olarak; Adalet kavramının yönleri/görüntüleri. Risâle-i Nur külliyyatını enine boyuna iskandil ettimizde, adalet kavramıyla ilgili olarak şu gibi yönlere rastlamaktayız:

(1) Adalet Rububiyetin temelidir.

Said Nursi, adaleti, rububiyetin önemli temellerinden biri olarak görmekte ve 11. Şua'da şöyle demektedir¹⁰:

“Hem hiçbir cihette imkânı var mı ki, bu kâinatı öyle bir kitap tarzında yazar ki, herbir ağacın bütün tarihçe-i hayatını bütün çekirdeklerinde kaydeden ve herbir otun ve çiçeğin bütün vazife-i hayatiyesini bütün tohumlarında yazan ve herbir zîşuurun bütün sergüzeşte-i hayatiyesini hardal gibi küçük kuvve-i hafızasında gayet mükemmel yazdıran ve bütün mülkünde ve devâir-i saltanatında her ameli ve her ha-

¹⁰ Şuâlar (11. Şuâ), s.

diseyi müteaddit fotoğraflarla alarak muhafaza eden ve rububiyetin en ehemmiyetli bir esası olan adalet, hikmet ve rahmetin tecellileri ve tahakkukları için koca Cennet ve Cehennemi ve sırat ve mizan-ı ekberi yaratan bir Hâkim-i Hakîm ve Alîm-i Rahîm, insanların kâinatı alâkadar eden amellerini yazdırmasın ve mücazat ve mükâfat için fiillerini kaydettirmesin ve seyyiat ve hasenatlarını kaderin levhalarında yazmasın?...”

(2) Adalet, Kuran’da temel bir gayedir ve dört temel Kurani unsurdan biridir.

Said Nursî’ye göre, Kuran-ı Kerim, bütün Kuran metinlerinin ve ayetlerinin, ekseninde döndüğü dört temel meseleye vurgu yapmaktadır. Bununla ilgili olarak İşaratu’l-İcaz’da şöyle demektedir¹¹:

“Kur’an’daki anasır-ı esasiye ve Kur’an’ın takip ettiği maksatlar tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ile ibadet olmak üzere dördtür.”

Aynı hususu Arapça olarak kaleme aldığı Mesnevi-i Nuriyye’de bir kez daha tekrarlamaktadır¹²:

“Kur’an’ın asıl maksatları ve aslî unsurları

¹¹ ‘Arabî İşârâtü’l-i’câz, s. 23.

¹² ‘Arabî Mesnevi-i Nûriyye, s. 75.

dörttür: tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ile ibadettir.”

Kuran-ı Kerim’i tarif sadedinde ise şöyle demektedir¹³:

“Hem mütefâvit ve birbirine girift olan irşadı en yüksek gâyelerine ulaştırıp, hidâyet vererek nüzûl ettiği halde, kemâl-i istikâmet ve mizanından bütün o maksat ve gayeler tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ile ibadet olmak üzere dört kutbun etrafında dönerler.

Aynı noktaya bir başka yerde daha vurgu yapmaktadır¹⁴:

“Cumhurun irşadından Şari-i Hakikî’nin asıl maksadı, tevhid, nübüvvet, haşir ve adalete münhasırdır.”

Daha sonra bu gerçeği, Kuran’dan bir takım ayetleri delil getirmek suretiyle ortaya koymaktadır¹⁵.

“[Bismillah] kulların talimi için inzal edildiğinden, [qul: söyle] bu cümlede mukadder ve Kur’an’daki ifadelerde bir ana mesabesindedir. Buna binaen, [qul: söyle] risâlete işârettir. [Bismillah]’da Ulûhiyete remiz bulunmaktadır. Bismelenin başındaki [Ba]’nın takdiminde, tevhide telvih

¹³ Aynı eser, s. 230.

¹⁴ *İşârâtü'l-i'câz*, s. 217.

¹⁵ *İşârâtü'l-i'câz*, s. 15.

vardır. [Rahman]'da adalet ve ihsanın nizamına, [Rahim]'de ise, haşre ima bulunur.”

Ve eklemektedir¹⁶:

“Kezâ, [Elhamdulillah]'da Ulûhiyete işâret vardır. Lâm-ı ihtisas'da tevhide remiz, [Rabbu'l-âlemîn]'de adalet ve nübüvvele ima vardır; zira nev-i beşerin terbiyesi resullerle olur. [Mâlikiyevmi'd-dîn]'de haşri sarahatle ve açık bir şekilde gösterir.”

(3) Adalet, yaratılışla ilgili dört temel unsurdan biridir.

Said Nursi, adalet kavramını, ruhi ve manevi bakımdan varlık aleminin dört temel unsurundan biri kabul etmektedir. Nasıl ki, su, hava, ateş ve toprak varlığın dört asli maddi unsurunu teşkil ediyorsa, bu alemdeki maneviyat ve değerler dünyasının da dört asli unsuru vardır. Nursi bu konuyu 10. Söz'de ele alır¹⁷:

“Sultan-ı Sermedînin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahali, mes'ud ibâdı bulunmazsa, ziyâ, hava, su toprak gibi kuvvetli ve şümüllü dört anâsır-ı mâneviye olan hikmet, adâlet, inâyet, merhametin hakikatlerini nefy etmek ve o anâsır-ı zâhiriye gibi görünen vücudlarını inkâr etmek lâzım gelir...”

¹⁶ Aynı kaynak. 16.

¹⁷ Sözler (10. Söz), s. 130-131.

Hatta 15. Şua'da, insanlığın adalet ihtiyacını, hava ve suya olan ihtiyacı mesabesinde görmektedir¹⁸:

“...dinini kullarının kemalatına bir fihriste yapmak ve onun hakikatini uluhiyetinin tecellilerine cami bir ayine yapmak ve kainattaki mahlukatın vücudu için rahmet ve hikmet ve adaletin lüzumu ve gıda ve su ve hava ve ışığın zanireti derecesinde zaruri vazifelerle onu tanzif etmek gibi rububiyet fiilleriyle, bu Kainat Sahibi, onun hakkaniyetine şahadet eder...”

Aynı şeyi, yine aynı Şua'da bir kez daha tekrarlamaktadır¹⁹.

“...ve onu büyük ve kudsi vazifelerle beşerin imdadına gönderip rahmet, hikmet, adalet, gıda, hava, ma, zıya derecesinde insanları onun dinine, şeriatına, İslamiyetteki hakikatlerine muhtaç yapması...”

(4) Adalet, varlık aleminde câri olan ilahi bir kanun (sünnet-i ilahiye)dur.

Said Nursi, adaleti, yanısıra iktisat ve temizlik kavramlarını bu alemde cereyan eden ve durmaksızın işleyen ilahi kanunlar kapsamında değerlendirir. Keza, varlık dünyasının da, bu eksen üzerinde dönen ve çalışan külli, ilahi yasalara bağlı olduğunu kabul eder. 30. Lem'ada şöyle demektedir²⁰:

¹⁸ Şualar (15. Şua), s. 776.

¹⁹ Şualar (19. Şua), s. 777.

²⁰ Lemalar (30. Lema), s. 563.

“Bütün kâinatın ve bütün mevcudatın düstur-u hareketi olan iktisat ve nezafet ve adaleti yapmadığından, umum mevcudata muhalefetinle, mânen onların nefretlerine ve hiddetlerine mazhar oluyorsun.”

Daha sonra bu kanunların, Kur'an'a ve İslami prensiplerin ruhuna ait gerçeklerden ibaret olduğuna, söz konusu ilahi yasaların insan hayatında ne kadar derin ve köklü bir yere sahip bulunduğuna, yine aynı Lem'ada (30. Lem'a) işaret eder²¹:

“İşte, hakaik-i Kur'âniyeden ve desâtir-i İslâmiyeden olan adalet, iktisat, nezafet hayat-ı beşeriyede ne derece esaslı birer düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur'âniye ne derece kâinatla alâkadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğunu ve o hakaiki bozmak, kâinatı bozmak ve suretini değiştirmek gibi, mümkün olmadığını bil.”

Bu ilahi kanunlar ve Kurani hakikatler kainatı çepeçevre saran muazzam nurani hakikatlerdir. Bu husus, yine aynı Lem'ada izah edilmektedir²²:

“Ve bu üç ziya-yı âzam gibi, rahmet, inâyet, hafziyet misilli yüzer ihatalı hakikatler haşri, âhireti iktiza ve istilzam ettikleri halde, hiç mümkün müdür ki, kâinatta ve umum mevcudatta hükümfermâ olan rahmet, inâ-

²¹ Aynı kaynak, s. 564.

²² Aynı kaynak, s. 564.

yet, adalet, hikmet, iktisat ve nezafet gibi pek kuvvetli, ihatalı hakikatler, haşrin ademiyle ve âhiretin gelmemesiyle merhametsizliğe, zulme, hikmetsizliğe, israfa, nezafetsizliğe, abesiyete inkılâp etsinler?”

(5) Adalet, İslam'ın ta kendisidir.

Said Nursi'ye göre, İslam'ın bizatihi kendisi, adalet-i ezeliyenin varlık alemindeki yansımasından ibarettir. Bu yüzden o, adalet kavramını, insanîyet-i kübra (makro plandaki insanlık) olarak kabul etmiştir. Bu konudaki düşüncelerini ise şu sözlerle dile getirmektedir²³:

“Dehre ve tabâyi-i beşere, dâmen-i kıyamete kadar hâkim olacak, yalnız âlem-i kevnde adalet-i ezeliyenin tecellî ve timsali olan hakikat-i İslâmiyettir ki, asıl insanîyet-i kübrâ denilen şey odur. İnsanîyet-i suğrâ denilen mehâsin-i medeniyet, onun mukaddemesidir.”

(6) Adalet, varlığın hayatıdır.

Said Nursi'ye göre, varlığın gücü haktır, hayatîyeti ise adalete bağlıdır. Bu konudaki düşünceleri ise Tarihçe-i Hayat'ta yer almaktadır²⁴:

“...o vücud-u nuraninin kuvvete bedel, hayatı haktır, kalbi marifettir, lisanı muhabbettir, akli kanundur, şahıs değildir.”

²³ Muhâkemât, Söz Basım Yayın, İstanbul, 2006, s. 49.

²⁴ Asar-ı Bediyye, s. 449.

Aynı şekilde, adalet ve beraberinde hikmet, varlık aleminin hareket etmesini, yürütmesini sağlayan bir mihver mesabesindedir. 10. Söz'de şöyle demektedir²⁵:

“Hem, istidad lisâniyle, ihtiyac-ı fitrî lisâniyle, ıztırâr lisâniyle suâl edilen ve istenilen her şeye dâimî cevap vermek, nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor.”

(7) Adalet, bütün sistemlerin kaynağıdır/kökenidir.

Bediuzzaman Said Nursi'ye göre, mutlak hikmet ve tam adalet, her anlamda düzenin ve bütün sistemlerin meşruiyet kaynağıdır, menbaidir, medarıdır. Bunların hepsi de, İlâhî kudretin eline musahhar kılınmıştır. Konuyla ilgili olarak 7. Şua'da şöyle demektedir²⁶:

“Kudret-i Zâtiye-i Ezeliye, en lâtif, en has bir nur ve bütün nurların nuru olduğundan; ve eşyanın mahiyetleri ve hakikatleri ve melekûtiyet vecihleri şeffaf ayna gibi parlak olduğundan; ve zerrattan ve nebatattan ve zîhayattan tâ yıldızlara ve güneşlere ve aylara kadar herşey, o kudret-i zâtiyenin hükmüne gayet derecede itaatli, inkıyadlı ve o kudret-i ezelinin emirlerine nihayet derece mufl ve musahhar bulunduğundan, elbette hadsiz eşyayı birtek şey gibi icad eder ve yanlarında bulunur. Bir iş bir işe mâni olmaz. Büyük ve küçük, çok ve az, cüz'î ve küllî birdir. Hiçbiri ona ağır gelmez.”

²⁵ *Sözler* (10. Söz), s. 105.

²⁶ *Şualar* (7. Şua), s. 217.

(8) Adalet, zulüm ve haksızlıktan münezzehtir.

Bediüzzaman'a göre, hem adalet, hem de hikmet -varlık aleminin şahadetiyle sabittir ki- zulüm ve haksızlık kavramlarıyla taban tabana zıttır. Bu husustaki düşünceler İşaratu'l-İcaz'da şu şekilde dile getirilmiştir²⁷:

“...kainatın şahadetiyle, adalet ve hikmet-i İlahiye zulümden pak ve münezzehtirler...”

10. Söz'de de şöyle denilmektedir²⁸:

“...ve umum kâinatta eserleri görünen şu adâlet-i mutlakanın mahiyeti ise, dirilmemek sûretiyle, o gaddar zâlimlerin ve me'yus mazlumların vefât içindeki müsâvâtlarına bütün bütün zıddır, kaldırmaz, müsaade etmez”

29. Söz'de de şöyle demektedir²⁹:

“Halbuki, zulümden tenezzühü, kâinatın şehâdetiyle sabit olan adâlet ve hikmet-i İlâhiye bu zulmü hiçbir cihetle kabul etmediğinden, bilbedâhe bir mecmâ-ı âheri iktizâ ederler ki; birinci, cezasını; ikinci, mükâfatını görsün. Tâ şu intizamı, perişan beşer, istidadına münâsip tecziye ve mükâfat görüp, adâlet-i mahzâyâ medâr ve hikmet-i Rabbâniyeye mazhar ve hikmetli mevcudât-ı âlemin bir büyük kardeşi olabilsin.”

²⁷ 'Arabi İşârâtu'l-i'câz, s. 66.

²⁸ Sözler (10. Söz), s.155.

²⁹ Sözler (29. Söz), s. 709.

(9) İnsanoğlunun saadeti adalet kavramını sosyal hayatta tesis etmesine bağlıdır.

Saykalu'l-İslam'da yer alan Hutbe-i Şamiyye'de şöyle demektedir³⁰:

“...saadet-i beşeriye dünyada adaletle olabilir. Adalet ise, doğrudan doğruya Kur’ân’ın gösterdiği yol ile olabilir.”

(10) Adalet, cumhuriyetin de esasıdır.

Yine, Hutbe-i Şamiyye'nin Saykalu'l-islam bölümünde şöyle demektedir³¹:

“Cumhuriyet ki, adâlet ve meşveret ve kâ-nunda inhisâr-ı kuvvetten ibârettir.”

Ayrıca adalet, devlet düzeninin sağlıklı işlemesi için de temel bir prensiptir. Bununla ilgili olarak da Hutbe-i Şamiyye'de şu satırlara rastlamaktayız³²:

“...ve kanun-u esasi denilen adalet ve meşveret ve kanunda cem’-i kuvvet...”

İkinci olarak: Said Nursi'ye göre adaletin çeşitleri:

Bediüzzaman'ın fikirlerini dikkatle inceleyenler, onun, adalet kavramına getirdiği taksim ve tasnifin bir benzerine hemen hiçbir yerde rastlanmadığını fark edeceklerdir. Sözü edilen taksim şöyledir:

³⁰ Saykalu'l-İslâm (Hutbe-i Şâmiyye), s. 523.

³¹ Aynı kaynak, s. 527.

³² a.g.e. s. 525.

1) Yaraticının adaleti.

Bu da Said Nursi tarafından değişik adlar altında zikredilmiştir:

İlahi adalet; Rabbani adalet; Yeryüzü ve gökyüzünün Rabbinin adaleti; İlahi makamın adaleti gibi.

2) Kitabın adaleti.

Bu da değişik adlar altında geçmektedir:
Kuran'ın adaleti ve Kuranî adalet gibi.

3) Şeriatın adaleti.

4) Mizan'ın adaleti.

Üçüncü olarak: Adalet kavramının, beraberinde kullanıldığı tabirler ve adaletin sıfatları:

Said Nursi'in adalet kavramına yaklaşımı son derece şumullü, geniş kapsamlı, konuyu etraflıca ve bütün yönleriyle kavrayan bir yaklaşımdır. Bu şuurlu algılama biçimi, adalet kavramının niteliklerini ve hususiyetlerini çok iyi tanımasından ileri gelmektedir. Adalet terimine tuttuğu ışığı ve getirdiği bakış açısını anlayabilmek için, külliyatını incelediğimiz sırada fark ettik ki, Nursi, yüzü aşkın yerde adalet terimini müstakil olarak kullanırken; buna karşılık pekçok yerde, kavramı bir takım sıfatlarla birlikte zikretmektedir. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır:

(1) Adalet-i Mahza (Mutlak adalet):

Mutlak adalet, öyle bir adalettir ki, bireyi, toplumu, şahsı ve bir türün bütün üyelerini aynı gözle görür, herhangi bir ayırma gitmez³³.

³³ Lemaat, (Sözler içinde) s. 973.

“...mahz-ı adâlet. Bu düstur-u azîmi.. Ki ferd ile cemaat, şahıs ile nev-i beşer, kudret nasıl bir görür; adâlet-i İlâhî, ikisine bir bakar. Bir sünnet-i dâimî.”

Bilinen bir hususa işaretle der ki³⁴:

“...hikmet-i hükümet ise, saltanatın cenâh-ı himâyesine ilticâ eden mültecîlerin taltifini ister; adâlet ise, raiyyetin hukukunun muhâfazasını ister. Tâ hükümetin haysiyeti, saltanatın haşmeti muhâfaza edilsin...”

İslam şeriatının, adalet-i mahzanın en yüce bir ilkesini vaz ettiğini belirtir³⁵:

“Bir mâsumun hayatı, kanı, hattâ umum beşer için olsa da, heder olmaz. İki nazar-ı kudrette bir olduğu gibi, nazar-ı adalette de birdir. Cüz’iyatın küllîye nispeti bir olduğu gibi, hakkın dahi mizan-ı adalette karşı aynı nispettir. O nokta-i nazardan, hakkın küçüğü büyüğü olamaz.”

Nursi, şeriatın, saadet kaynağı olduğunu belirtir; onun mutlak adalet ve fazilet olduğunun altını çizer³⁶.

“...şeriat, sebab-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir...”

³³ *Lemaat*, (Sözler içinde) s. 973.

³⁴ *Sözler* (10. Söz), s. 84-85.

³⁵ *Saykalu'l-İslâm* (Sânihât), s. 337.

³⁶ *Saykalu'l-İslâm* (Münazarat), s. 139.

(2) Adalet-i Hakikiyye (gerçek adalet):

Said Nursi'ye göre gerçek adalet, öyle bir adalettir ki, onda toplumun menfaati düşünülerek bireyin hakkı feda edilemez; hak haktır; azma veya çoğuna bakılmaz³⁷.

“Cenâb-ı Hakkın nazar-ı merhametinde hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selâmeti için, bir ferdin rızası bulunmadan, hayatı ve hakkı feda edilmez.”

Nursi, böyle bir adalet anlayışının raşid halifeler döneminde tahakkuk ettiğini belirtmektedir³⁸:

“Hulefâ-i Râşidîn; hem halife, hem reiscumhur idiler. Siddîk-ı Ekber (r.a.) Aşere-i Mübeşşereye ve Sahabe-i Kirama elbette reiscumhur hükmünde idi. Fakat mânâsız isim ve resim değil, belki hakikat-i adaleti ve hürriyet-i şer'iyeyi taşıyan mana-yı din-dar cumhuriyetin reisleri idiler.”

Hız. Ali'yi kastederek “Hazret-i Ali nin (r.a.) takip ettiği adalet-i hakikiye”³⁹ tabirini kullanmaktadır:

(3) Hakkaniyetli Adalet:

Said Nursi'ye göre hakkaniyetli adalet, cirmi küçük olan bu insanın sevabını ve günahını tayin ederken cesâmetine ve hac-

³⁷ *Mektubat*, (15. Mektub), s. 86.

³⁸ *Şualar*, s. 371.

³⁹ *Emirdağ Lâhikası*, 1/265.

mine bakmayı değil, tam tersine işlediği suçların büyüklüğünü, insan olmakla kazandığı mahiyetin ehemmiyetini ve kendisine yüklenen misyonun büyüklüğünü göz önüne almayı gerektirmektedir⁴⁰.

“Zîrâ, hakiki adâlet ister ki, şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinâyetinin büyüklüğü, mahiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin azameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün.”

Nursi, hakkaniyetli adaletin gerçekleşebilmesinin, ancak ve ancak ilahi emir ve yasaklara uyulmasıyla söz konusu olabileceğini saptamaktadır. O, hakkaniyetli adaleti, meşrutiyet ve kanun-u esasi (anayasa) olarak görmekte ve öğrencilerine de şu tavsiyelerde bulunmaktadır⁴¹:

“Meşrutiyet ve kanun-u esasî işittiğiniz mesele ise, hakikî adalet ve meşveret-i şer’iyeden ibarettir; hüsn-ü telâkki ediniz. Muhafazasına çalışınız. Zira dünyevî saadetimiz Meşrutiyettedir. Ve istibdattan herkesten ziyade biz zarardîdeyiz.”

(4) Tam Adalet:

Said Nursi’ye göre tam adalet ve beraberinde mutlak hikmet, düzenin, düzeni oluşturan sistemlerin ve sistemler arası işleyişteki dengenin kaynağı ve ana eksenini teşkil etmektedir⁴².

⁴⁰ *Sözler* (10. Söz), s. 106.

⁴¹ *Saykalu'l-İslâm* (Divân-ı Harb-i Örfî), s. 441.

⁴² *Şuâlar* (7. Şuâ), s. 213.

(5) Mutlak Adalet:

Said Nursi'ye göre mutlak adalet, -küçük bir mikroptan devasa bir gergedana, cılız bir bal arısından heybetli bir kartala, latif bir çiçekten binlerce çiçekle ortalığı aydınlatan bahar mevsimine kadar- her bir canlı varlığın her bir uzvunu, onun en uygun yerine koyar; ince, hassas ölçülerle organize eder. Her bir uzuvda bir oran ve orantıya tanık olur, abesle iştiğal göremezsin; dengeye tanık olur ama bu dengede bir eksiklik fark edemezsin; eşsiz yaratmanın örneği sayılabilecek bir sistem ve düzenle karşı karşıya gelirsin. Bütün bunlar parlak bir cemalin, aydınlık bir güzelliğin eseridir ki, zaten bütün yaratılmışlar da harika yaratıcılığın, sağlam ve mükemmel yapıcılığın, cemel ismine layık biçimde tezyin edişin nümunelerini teşkil ederler. Yine bu adalet, her hayat sahibine hayat hakkını vermekte, ona yaşam şartlarını kolaylaştırmakta, ona dönük olarak üstün adalet ölçüleri koymakta, iyiliğe karşı misliyle iyilik, kötülüğe karşı da misliyle kötülük öngörmektedir⁴³.

“Meselâ, insanın bin cihazatına takılan hikmetlerinden yalnız bir küçük çekirdek kadar kuvve-i hafızasında bütün tarihçe-i hayatım ve ona temas eden hadsiz hadisâtı o kuvvecikte yazıp, onu bir kütüphane hükmüne getirip ve insanın haşırde muhakemesi için neşir olacak olan defter-i a'mâlinin bir küçük senedi olarak her vakit hatırlatmak sırrıyla her insanın eline vererek dimağının cebine koyan bir ezeli hikmet; ve bütün masnuatta gayet hassas mizanlarla âzâlarını yerleştiren, mikroptan

⁴³ Şuâlar (7. Mesele), s. 278-279.

gergedana, sinekten simurga kuşuna, bir çiçekli nebattan milyarlar, trilyonlarla çiçekler açan bahar çiçeğine kadar, israfsız ölçülerle bir tenasüp, bir muvazene, bir intizam ve bir cemal içinde masnuatı bir hüsn-ü san'at yapan ve her zîhayatın hukuk-u hayatını kemâl-i mizanla veren, iyiliklere güzel neticeler ve fenalıklara fena neticeler verdiren ve âdem zamanından beri tâği ve zâlim kavimlere vurduğu tokatlarla kendini pek kuvvetli ihsas ettiren bir adalet-i sermediye...”.

Yine Bediüzzaman şöyle demektedir⁴⁴:

“...ve umum kâinatta eserleri görünen şu adâlet-i mutlakanın mahiyeti ise, dirilmemek sûretiyle, o gaddar zâlimlerin ve me'yus mazlumların vefât içindeki müsâvâtlarına bütün bütün zıddır, kaldırmaz, müsaade etmez.”

(6) Yüce Adalet:

Said Nursi, varlık aleminde yüce bir adaletin varlığına dair bir takım alamet ve işaretlerin bulunduğunu söyler. Sözügelimi, Âd, Semûd gibi kavimlere, hatta günümüzdeki bir takım azgın topluluklara inen tedip edici nitelikteki afet ve musibetler, bu alemde yüce bir adaletin işlediğini kesin biçimde ortaya koymaktadır⁴⁵.

⁴⁴ *Sözler* (10. Söz), s. 154-155.

⁴⁵ *Sözler* (10. Söz, haşiye), s. 131.

(7) **Apaçık Adalet:** 30. Lema'da şöyle demektedir Said Nursi.

Öldükten sonra dirilmeyi ve ahiret gününü inkar etmekle insan, kâdir-i mutlak olan Cenab-ı Hakk'a mutlak acziyet isnat etmiş; Hakim-i mutlak'ın yüce hikmetini abes ve lüzumsuzlukla damgalamış; Rahim-i mutlakın rahmetinin güzelliğine mutlak çirkinlik izafe etmiş ve nihayet adil-i mutlak olan Allah Teala'yı yüce adaletine karşılık mutlak zulümle itham etmiş sayılır. Yani bir yerde, onun apaçık görünen hikmet, rahmet ve adaletini külliyyen inkar etmiş ve bunun varlık âlemindeki yansımalarını da hiçe saymış olur. Bu ise, akla aykırılık, mantıksızlık ve temelsizlik anlamında en tuhaf bir çelişkiyi ifade eder⁴⁶.

“...Sâni-i Hakîm, kıyameti getirmemekle ve haşri yapmamakla, bütün had ve hesaba gelmeyen hikmetleri ve nihayetsiz vazifeleri mânâsız, abes, boş, faydasız zayi etmesi, o Kadîr-i Mutlakın kemâl-i kudretine acz-i mutlak verdiği gibi, o Hakîm-i Mutlakın kemâl-i hikmetine hadsiz abesiyet ve faydasızlığı ve o Rahîm-i Mutlakın cemâl-i rahmetine nihayetsiz çirkinliği ve o Âdil-i Mutlakın kemâl-i adaletine nihayetsiz zulmü vermek demektir. Adeta, kâinatta herkese görünen hikmet, rahmet, adaleti inkâr etmektir. Bu ise en acip bir muhaldir ki, hadsiz bâtil şeyler, içinde bulunur.”

⁴⁶ Lemalar (30. Lema), s. 573.

(8) Bariz Adalet: 10. Sözde; yaratıcının hikmet, inayet, adalet ve rahmetini izah sadedinde şöyle demektedir⁴⁷:

“Basîretsiz olmayan herkes yakînen anlar ki, onun hikmetinden daha ekmel bir hikmet ve inâyetinden daha ecmel bir inâyet ve merhametinden daha eşmel bir merhamet ve adâletinden daha ecell bir adâlet olamaz ve tasavvur edilemez.”

(9) Kahhar Isminin Tecellisi Olan Adalet: Yine 10. Sözde; ahiret yurdunu, adalet-i ilahiyenin tecelligahı olarak görmekte ve şöyle demektedir⁴⁸:

“Hiç mümkün müdür ki, şu bekâsız misafirhâne-i dünyada ve şu devamsız meydan-ı imtihanda ve şu sebatsız teşhîrgâh-ı arzda bu derece bâhir bir hikmet, bu derece zâhir bir inâyet ve bu derece kâhir bir adâlet ve bu derece vâsi bir merhametin âsârını gösteren Mâlikü'l-Mülk-ü Zülcelâlin daire-i memleketinde ve âlem-i mülk ve melekûtunda dâimî meskenler, ebedî sâkinler, bâkî makamlar, mukîm mahlûklar bulunmayıp, şu görünen hikmet, inâyet, adâlet, merhametin hakikatleri hiçe insin?”

(10) Parlak Adalet: Said Nursi 10. Sözde şunları söylemektedir⁴⁹:

⁴⁷ *Sözler* (10. Söz), s. 92.

⁴⁸ *Aynı kaynak*, s. 128.

⁴⁹ *Aynı yer*. 131-132.

“Çünkü, şu bekâsız dünya ve mâfihâ, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı mâlûmdur. Eğer, başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa, o vakit, gündüzü dolduran ziyâyı gördüğü halde, güneşin vücudunu inkâr etmek derecesinde bir divânelikle, şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı görünen adâleti inkâr etmek ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım geldiği gibi...”

(11) Mükemmel Adalet: Said Nursi, haşri ve haşir meydanında cerayan edecek olan şeyleri, mükemmel adaletin yüce tecellisi olarak değerlendirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak 32. Sözde şöyle demektedir⁵⁰:

“İşte, Hakîm-i Mutlak ve âdil-i Bilhak ve Kahrî-i Zülcelâl, değil yalnız cin ve inste, belki bütün mevcudâtta ihkâk-ı haktan, yani, herşeye hakk-ı vücudu ve hakk-ı hayatı vermekten ve vücud ve hayatını mütecâvizlerden muhâfaza etmekten ve dehşetli mevcudları tecâvizlerden tevkif ve durdurmaktan, hususan mahşerde ve dâr-ı âhirette cin ve insin muhâkemesinden başka, bütün zîhayata karşı tecellî-i kübrâ-i

⁵⁰ Sözler (32. Söz), s. 849.

adl ve hikmetten gelen maânî-i mukaddeseyi kıyas edebilirsin.”

(12) **Üstün Adalet:** 11. Şua'da şunları söylemektedir⁵¹:

“...her zîhayatın hukuk-u hayatını kemâl-i mizanla veren, iyiliklere güzel neticeler ve fenalıklara fena neticeler verdiren ve âdem zamanından beri tâği ve zâlim kavimlere vurduğu tokatlarla kendini pek kuvvetli ihsas ettiren bir adalet-i sermediye, elbette ve hiç şüphê getirmez ki, güneş gündüzsüz olmadığı gibi, o hikmet-i ezeliye, o adalet-i sermediye âhiretsiz olmazlar...”

Keza 32. sözde de şöyle demektedir⁵²:

“Nasıl ki, bir orduda dört yüz muhtelif tâifeler bulunduğunu farz ediyoruz ki, herbir tâife, beğendiği elbiseleri ayrı, hoşuna gittiği erzakı ayrı, rahatla istimâl edeceği silâhları ayrı ve mizâcına devâ olacak ilâçları ayrı oldukları halde, bütün o dört yüz tâife, ayrı ayrı, takım, bölük tefrik edilmeyerek, belki birbirine karışık olduğu halde, onları kemâl-i şefkat ve merhame-tinden ve hârikulâde iktidarından ve mu'cizâne ilim ve ihâtasından ve fevkalâde adâlet ve hikmetinden, misilsiz birtek

⁵¹ Şuâlar (7. Mesele), s. 278-279.

⁵²Sözler (32. Söz), s. 876.

padişah, onların hiçbirini şaşırılmayarak, hiçbirini unutmuyarak, bütün ayrı ayrı onlara lâyık elbise, erzak, ilaç ve silâhlarını muînsiz olarak bizzat kendisi verse, o zât, acaba ne kadar muktedir, müşfik, âdil, kerîm bir padişah olduğunu anlarsın.”

(13) Kapsamlı Adalet: Bu adalet türü, kainata yayılmış dört kapsamlı unsur olarak gördüğü dört yüce hakikatten biridir ve bununla ilgili olarak da 10. Sözde şunları söylemektedir⁵³:

“Eğer, farz-ı muhâl olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafirhâneleri değiştiren Sultan-ı Sermedînin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahali, mes’ud ibâdî bulunmazsa, ziyâ, hava, su toprak gibi kuvvetli ve şümüllü dört anâsır-ı mâneviye olan hikmet, adâlet, inâyet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zâhiriye gibi görünen vücudlarını inkâr etmek lâzım gelir.”

(14) Katıksız Adalet: Said Nursi bu adalet türünün, kalbi İslami erdemlerle bezenmiş olan kimsede tecelli edebileceğine işaret eder ve Saykalu'l-İslam'ın Münazarat bölümünde şunları söyler⁵⁴:

“...bence bir kalb ve vicdan fezail-i isla-

⁵³ *Sözler* (10. Söz), s. 131.

⁵⁴ *Saykalu'l-İslâm* (Münâzarât), s. 393.

miye ile mütezeyyin olmazsa, ondan hakiki hamiyet ve sadakat ve adalet beklemez.”

(15) Umumi Adalet: Bu, Cenab-ı Hakk’ın **el-Adl** isminin en yüce tecellisinden ibarettir ki, bütün varlık alemi ve hadiseler dünyası bu merkezden yönetilir. 30. Lema’da şunları söyler Nursi⁵⁵:

“Evet, ism-i Hakîmin cilve-i âzamından olan hikmet-i âmme-i kâinat, iktisat ve israfsızlık üzerinde hareket ediyor, iktisadı emrediyor. Ve ism-i Adlin cilve-i âzâmından gelen kâinattaki adalet-i tâmme, umum eşyanın muvazenelerini idare ediyor. Ve beşere de adaleti emrediyor.”

(16) En Büyük Adalet: Said Nursi, bu adalet nevinin ancak o büyük ve dehşetli haşir gününde tecelli edeceğini belirtmektedir. Bununla ilgili olarak da yine 30. Lema’da şunları söyler⁵⁶:

“...ve umum zîhayatlarda, bu dünyada ihkak-ı hak etmek nevi tamamen ve haksızlara ceza vermek nevi ise kısmen sırr-ı adaletin icrasından olmakla; ve bilhassa Mahkeme-i Kübrâ-yı Haşirde adalet-i ekberin tecellîsinden hâsıl olan ve tabirinde

⁵⁵ Lemalar (30. Lema) s. 563.

⁵⁶ Aynı yer. 628.

âciz olduğumuz şuûnât-ı Rabbâniye ve maânî-i kudsiyedir ki, kâinatta bu faaliyet-i daimiyi iktiza ediyor.”

(17) Sermedi Adalet: Bu, Said Nursi'nin, varlığını ancak bu hayattan başka ölümsüz bir hayatın varlığıyla mümkün gördüğü adalet türüdür. Konuyla ilgili olarak 11. Şua'da şöyle demektedir⁵⁷:

“...o hikmet-i ezeliye, o adalet-i sermediye ahiretsiz olmazlar...”

(18) Basiret Eseri Tecelli Eden Adalet: Bu adalet, ancak emare ve işaretlerden yola çıkılarak anlaşılabilir bir adalettir. Yine 11. Şua'da şunları söylemektedir⁵⁸:

“...dehşetli bir saltanat-ı rububiyet ve dikkatli bir adalet-i âliye ve izzetli icraat-ı celâliyenin âsârını ve cilvelerini görüyoruz.”

(19) Ulvi Adalet: Bu adaletle ilgili olarak Arapça Mesnevi'de şunları söyler⁵⁹:

“Evet, o Sultanın şu fâni menzillerde ve korkunç meydanlarda gösterdiği hikmet, inayet, adalet, rahmet ve şefkatin fevkinde bir derecenin tasavvuru imkân hâricidir. Elbette bu kadar yüksek ve geniş harika san'atlar, daimî mekânları, sabit mesken-

⁵⁷ Şuâlar (7. Mesele), s. 279.

⁵⁸ Aynı yer. s. 282.

⁵⁹ Arabî Mesnevi-i Nûriyye, s. 90.

leri ve zevalsiz sakinleri isterler ki, o büyük hikmet ve adaletin hakikatlerine mazhar olsunlar.”

(20) Gözle Görünür Adalet: Arapça Mesnevi’de şu satırlar yer almaktadır⁶⁰:

“Ve illâ, şu görünen hikmet, inayet, adalet ve merhametin inkârı lâzım gelir. Ve aynı zamanda, bu kadar hikmetinden ve inayetinden zuhur eden fiiller sahibinin-hâşâ!-zâlim, gaddar, sefih olduğuna zehab edilir. Bu ise, inkılâb-ı hakâiki istilzam eder.”

(21) Ezeli Adalet: Said Nursi bu adalet nevinin, İnsaniyet-i Kübra olan İslam’ın hakikatini temsil ettiğini söylemektedir. Saykalu’l-İslam’ın Muhakemat kısmında şunları söylemektedir⁶¹:

“Dehre ve tabâyi-i beşere, dâmen-i kıyamete kadar hâkim olacak, yalnız âlem-i kevde adalet-i ezeliyenin tecellî ve timsali olan hakikat-i İslâmiyettir ki, asıl insaniyet-i kübrâ denilen şey odur. İnsaniyet-i suğrâ denilen mehâsin-i medeniyet, onun mukaddemesidir.”

(22) Onurlu Adalet: Bu, Cenab-ı Hakk’ın, kendisiyle isyankarları ve azgınları tedip ve helak ettiği adalet türüdür. 11. Şua’da şöyle demektedir⁶²:

⁶⁰ Aynı yer.

⁶¹ Saykalu’l-İslâm (Muhâkemât), s. 51.

⁶² Şuâlar (7. Mesele), s. 283.

“Kavm-i Nuh ve Hûd ve Salih Aleyhi-müsselâm ve Kavm-i Ad ve Semûd ve Fir'avun gibi âsi milletlere tokat vuran ve en küçük bir zîhayatın hakkını muhafaza eden izzetli ve inayetli bir adalet...”

(23) İnsafî Adalet: Bu, İslami bilgilerin saçtığı nurun ışığından doğmaktadır. Saykalu'l-İslâm'ın Divan-ı Harb-i Örfî kısmında şöyle demektedir⁶³:

“...inşaallah, elektrik-i hakaik-i islamiyetle imtizaç ederek, ziya-yı maarif-i islamiye hararetiyle kuvvet tevlid ederek bir mizacı mutedile-i adalet vücuda gelecektir.”

(24) Sözde/Şekilde Adalet: Duygusalıklarından, heva ve heveslerinin tesiri altından kurtulmamış olan insanların ortaya koyduğu, iddia ettikleri adalet biçimidir. Tarihçe-i Hayatında şöyle demektedir⁶⁴:

“Demek adliye memurları, hissiyattan ve tesirat-ı hariciyeden bütün bütün azade ve serbest olmazsa, sûreten adalet içinde müthiş günahlara girmek ihtimali var.”

Dördüncü olarak Said Nursi'ye göre Adaletin kısımları

Said Nursi, adaleti iki ana kısma ayırır:

Adalet-i mahza
Adalet-i izafiye

⁶³ Saykalu'l-İslâm (Divân-ı Harb-i Örfî), s. 462.

⁶⁴ Tarihçe-i Hayat, s. 284.

Said Nursi, tarihi olayları ve sahabeler arasında cereyan eden ihtilafları ve savaşları hep bu pencereden değerendirir ki, burada ortaya koyduğu keskin bakış açısı ve isabetli yaklaşımlara başka bir mütefekkirde rastlamak çok zordur. Bu taksimden yola çıkarak, Hz. Ali ve taraftarlarıyla Hz. Talha, Zubeyr, Aişe ve onların taraftarları arasında cereyan eden Cemel vakasını adalet-i mahza ve adalet-i izafiye ayırımıyla çözme yoluna gider. Onun bu konudaki yorumları şöyledir⁶⁵:

“Hazret-i Ali, adalet-i mahzâyı esas edip Şeyheyn zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihad etmiş. Muârizları ise, Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslâmiye adalet-i mahzâyâya müsait idi; fakat müruru zamanla İslâmiyetleri zayıf muhtelif akvam hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyeye girdikleri için, adalet-i mahzânın tatbikatı çok müşkül olduğundan, “ehvenüşşerri ihtiyar” denilen adalet-i nisbiye esası üzerine içtihad ettiler. Münakaşa-i içtihadiye siyasete girdiği için muharebeyi intaç etmiştir.”

Adalet-i mahzâyı ve adalet-i izafiyeyi birbirinden ayırt etme ve aralarındaki temel farkları izah sadedinde şunları söyler⁶⁶:

“Adalet-i mahzâ ile adalet-i izafiye nin izahı şudur ki (“*Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birisini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir.*” (Mâide Sûresi: 5:32.) ayetin mânâ-ı

⁶⁵ Mektûbât (15. Mektup), s. 85-86.

⁶⁶ Aynı kaynak, s. 86-87.

işarîsiyle, bir mâsumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir fert dahi, ummun selâmeti için feda edilmez. Cenâb-ı Hakkın nazar-ı merhametinde hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selâmeti için, bir ferdin rızası bulunmadan, hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyet namına, rızasıyla olsa, o başka meseledir. Adalet-i izafiye ise, küllün selâmeti için cüz'ü feda eder. Cemaat için, ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenüşşer diye bir nevi adalet-i izafiyeyi yapmaya çalışır. Fakat adalet-i mahzâ kabil-i tatbik ise, adalet-i izafiyeye gidilmez. Gidilse zulümdür. İşte, İmam-ı Ali Radıyallahü Anh, adalet-i mahzâyı Şeyheyn zamanındaki gibi kabil-i tatbiktir deyip, hilâfet-i İslâmiyeyi o esas üzerine bina ediyordu.”

Konuyu izah ederken, felsefi derinliği ve boyutu bulunan açıklamalardan da geri kalmaz⁶⁷:

“Lâkin, adalet-i izafiye, cüz'ü külle feda eder. Fakat muhtar cüz'ün sarıhen veya zımnen ihtiyar ve rıza vermek şartıyla. Ene'ler nahnü'ye inkılâp edip mezci, cemaat ruhu tevellüt ederek, külle feda olmak için fert zımnen rızadâde olabilir.”

⁶⁷ Saykalu'l-İslâm (Sünühât), s. 337.

Beşinci olarak: Said Nursi'ye göre adaletin iki yönü

Bediüzzaman'a göre adaletin iki yönü bulunmaktadır:

Adaletin olumlu yönü.

Adaletin olumsuz yönü

Adaletin bu iki yönü, Said Nursi tarafından şu sözlerle açıklanır⁶⁸:

“Evet, adâlet iki şıktır: Biri müsbet, diğeri menfîdir. Müsbet ise, hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâletin bu dünyada bedâhet derecesinde ihâtası vardır. Çünkü, “Üçüncü Hakikat”te ispat edildiği gibi, herşeyin istidad lisâniyle ve ihtiyac-ı fitrî lisâniyle ve ıztırâr lisâniyle. Fâtır-ı Zülcelâlden istediği bütün matlubâtını ve vücud ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu, mahsus mîzanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı, vücud ve hayat derecesinde katî vardır. İkinci kısım menfîdir ki, haksızları terbiye etmektir. Yani, haksızların hakkını, tâzib ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise, çendan tamamıyla şu dünyada tezâhür etmiyor, fakat o hakikatin vücudunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ezcümle, Kavm-i Ad ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemer-

⁶⁸ *Sözler* (10. Sözün haşiyesi), s.131.

rid kavimlerine kadar, gelen sille-i te'dib ve tâziyâne-i tâzib, gayet âlî bir adâletin hükümran olduğunu hads-i katî ile gösteriyor.”

Altıncı olarak: Adalet kavramı ve bunun diğer kavramlarla olan ilişkisi

(1) *Adalet ve Hürriyet:*

Bu iki kavram birbiriyle öylesine ilintilidir ki, birlikte israfilin suru gibi medeni duygularımızın ruhuna hayat verirler⁶⁹:

“Ölmüş olan hissiyat ve âmâl ve müyülât-ı âliye-i milliyemizi ve ahlâk-ı hasene-i İslâmiyemizi bu küre-i arz denilen, cezbe tutmuş mevlevî gibi meczup cevvalin simâhında tanin-endâz ve umum milleti sürur ile bir garip ihtizaza getiren sadâ-yı hürriyet ve adalet nefh-i sûr-u İsrâfil gibi hayatlandırıyor.”

(2) *Adalet ve Eşitlik:*

Said Nursi eşitliği adaletin nuru sayar. Konuyla ilgili olarak Lemaat'da şunları söyler⁷⁰:

“...müsavatsız adalet, önce adalet değil.”

(3) *Adalet ve Hikmet:*

Said Nursi 10. Sözde bu ad altında bir başlık oluşturularak adalet ve hikmeti Rububiyetin en önemli temellerinden kabul

⁶⁹ Saykalı'l-İslâm (Divân-ı Harb-i Örfî), s. 466.

⁷⁰ Sözler (Lemalar), s. 985.

eder; 20. mektupta da bu ikisinin bize yüce yaratıcının kudretini anlattığını açıklar⁷¹:

“Demek, bütün mevcudattaki şu nizam ve mizan, umum âmm bir tanzim ve tevzini ve o tanzim ve tevzin, âmm bir hikmet ve adaleti ve o hikmet ve adalet, bir kudret ve ilmi gözümüze gösteriyor. Demek, bir Kadîr-i Külli Şey ve bir Alîm-i Külli Şey, şu perdeler arkasında akla görünüyor.”

(4) *Adalet, İktisat ve Temizlik:*

Said Nursi sözü edilen kavramları, bu alemde cari ilahi yasalar ve tüm mevcudata şâmil ilahi ilkeler olarak görür. Bu yasaların haricine çıkmak hiçbir şey için mümkün olmayıp bunun yegane istisnası isyankar tabiatlı insanoğludur. Aynı şekilde Nursi, bu üç kavramı, Kuran’ın hakikatlerinden, İslami düsturlardan, onun yüce nurlarından kabul eder⁷².

(5) *Adalet, Hikmet ve Rahmet:*

Said Nursi’ye göre bu üç terim, rububiyetin en önemli temelleridir. 11. Şua’da şöyle demektedir⁷³:

“...rububiyetin en ehemmiyetli bir esası olan adalet, hikmet ve rahmetin tecellileri ve tahakkukları için...”

(6) *Adalet ve Şura:*

Bu iki kavram, devletin ve cumhuriyetin en önemli temel da-

⁷¹ *Mektûbât* (20. Mektup), s. 329.

⁷² *Lemalar* (30. Lema), s. 563.

⁷³ *Şuâlar*, 11. Şuâ.

yanaklarını teşkil eder. Bu yüzden Said Nursi bu ki kavramı meşruti yönetimin temeli sayar:

Keza Saykalu'l-İslam'da şöyle demektedir⁷⁴:

“...meşrutiyet ve kanun-u esasi denilen adalet ve meşveret ve kanunda cem’-i kuvvet...; Cumhuriyet ki, adâlet ve meşveret ve kânunda inhisâr-ı kuvvetten ibârettir.”

(7) *Adalet ve İslam:*

Said Nursi adaletin, ancak ve ancak İslami hakikatlerin uygulanmasıyla mümkün olacağını belirtir⁷⁵:

“Evet, millet-i İslâmiyenin sebab-i saadeti yalnız ve yalnız hakaik-i İslâmiye ile olabilir. Ve hayat-ı içtimaiyesi ve saadet-i dünyeviyesi şeriat-ı İslâmiye ile olabilir. Yoksa adalet mahvolur. Emniyet zîr-ü zeber olur. Ahlâksızlık, pis hasletler galebe eder. İş yalancıların, dalkavukların elinde kalır.”

SONUÇ

Bediüzzaman Said Nursi'nin Risale-i Nur Külliyyatı'na ait metinler üzerinde mütevazî bir okumadan sonra incelememizin sonuna gelmiş bulunmaktayız. Ancak bu, konuyla ilgili söylenecek herşeyi söylemiş olduğumuz anlamına da gelmiyor el-

⁷⁴ Saykalu'l-İslâm (Hutbe-i Şâmiyye), s. 527.

⁷⁵ Aynı kaynak, s. 527.

bette. Hala söylenebilecek çok şey var, ancak bunların zaman içerisinde zaten ortaya çıkacağını umuyoruz.

Risale-i Nur'u okuma projesi herkese açık bir vaziyettedir, Said Nursi'nin görüş ve düşünceleri de bilimadamlarının eli altındadır. Yapılması gereken şeyse, yepyeni tepeler keşfetmek üzere, bu malzemenin farklı bakışaçlarıyla sorgulanması ve analiz edilmesinden ibarettir.

Yapılan bu araştırma, özünde, Said Nursi açısından adalet kavramının ne gibi anlamsal açılımlara (delalet) sahip olduğunu anlama çabasından ibarettir.

Bu araştırma, Said Nursi'nin bir takım kavramlara yüklediği anlamsal açılımları (delalet) anlama yolunda ortaya konmuş ilk ve tek örnek değildir. Konu, hala da üzerinde çalışılabilir nitelikte olduğundan bakir bir alan olma özelliğini korumaktadır. Burada ulaştığımız sonuçlar da konulmuş bir son nokta değildir, sadece, faydalı bir okumaya, birkaç aylık bir zaman diliminde ortaya konmuş bereketli, meyvedar bir çabadır.

Bütün bunlarla birlikte, yaptığımız okuma da mükemmellik iddiasında olmayan mütevazi bir okumadır.

Bu araştırma ile ulaştığımız neticelerin en önemlilerini şöylece sıralamak mümkündür:

1. Adalet kavramı, Said Nursi'de, diğer ilim adamlarında görülmediği şekliyle tam bir berraklık içinde ele alınıp işlenmekle temayüz eder.

2. Said Nursi'nin adalet kavramı, bu kavramın en geniş manasıyla alaka kurulabilen değişik adalet tariflerini içine almaktadır.
3. Said Nursi, değişik adalet türleri arasında bariz bir ayırma gitmiştir.
4. Adaletin değişik kısımlara taksimi, Said Nursi'nin zihninde son derece net ve berraktı. Dolayısıyla adaletten söz ederken, epistemolojik ve felsefi boyut sürekli nazara verilmiştir.
5. Adalet kavramının, -dini olsun, dünyevi olsun- diğer bir çok kavramla ilişkisini kurmuştur.
6. Adalet kavramı Said Nursi'de değişik sıfatlarla iç içe geçmiş durumdadır. Herbir sıfatın da bu adalet kavramıyla bir ilişkisi, ve onunla sınırlı kalacak bir sahası vardır.

Burada sayılanlar, araştırmada ulaştığımız en önemli sonuçlardır. Cenab-ı Hakk'tan bu araştırmanın okuyuculara faydalı olmasını, Risâle-i Nur metinlerinin, kavramlarının ve terimlerinin daha derinlemesine ve detaylarına inilerek okunmasına katkı sağlamasını temenni ediyorum.